

ALEX MIHAI STOENESCU

precum și rolul important pe care l-au avut aceste aspecte transformate în complexe de ilegitimitate. În sfârșit, toate aceste aspecte au degenerat, cauza remota et causa proxima, în tulburările civile dintre cele mai grave din ianuarie–iunie 1990. Ulterior, bătălia pentru declanșarea reformei economice a întâmpinat, ca factor decisiv, larga opoziție la transformare a majorității populației și a cunoscut erorile grave ale inconsistenței politice democratice.

CAPITOLUL I

CONTEXTUL PSIHOSOCIAL AL ELIBERĂRII DE SUB REGIMUL COMUNIST

1. Importanța factorilor sociali și economici

Națiunea română și-a redobândit libertatea prin evenimentele violente de la sfârșitul lunii decembrie a anului 1989. Din păcate, intervalul prea mare de timp de la ultima perioadă istorică în care românii au trăit într-un regim democratic (sfârșitul secolului al XIX-lea și primele trei decenii ale secolului al XX-lea), precum și durata prea lungă a perioadei comuniste (1944–1989) au produs trei generații născute sub regimuri autoritare și dictaturi și au uzat profund generațiile timpurilor democratice. Dezobișnuiți de exercițiul libertății, românii au întârziat prea mult pentru a se elibera, inclusiv atunci când lanțurile lagărului comunist au fost lăsate jos. Eliberarea societății românești din dictatura comunistă a fost o decizie de sistem, provocată de cauze și motivații străine de națiunea română, cu toate că regimul comunist din România, dincolo de particularitățile sale, cunoștea același tip de criză ca și cea sovietică. În decembrie 1989 nu s-a declanșat o revoltă generalizată de eliberare din comunism a românilor, provocată de nemulțumirea populației care n-a mai suportat regimul. S-a produs mai întâi o schimbare politică substanțială în Uniunea Sovietică, urmată de acțiuni internaționale menite să concretizeze retragerea sprijinului politico-economic pe care Moscova îl acorda regimurilor comuniste din statele europene aflate în sfera sa de influență. În fața rezistenței lui Nicolae Ceaușescu,

URSS a intervenit în România prin mijloace neconvenționale. Astfel, libertatea obținută de români în decembrie 1989 a fost „un dar, nu un drept”, cum arăta Petre Țuțea în lucrarea sa *Omul. Tratat de antropologie creștină*. Cum au gestionat românii acest dar este prima întrebare la care va încerca să răspundă studiul de față.

Din punct de vedere doctrinar – în sensul de doctrină a abordării istorice –, paradoxul speculativ al raportului cetățean–libertate, în cazul României, are și un substrat geopolitic, pe care James M. Buchanan, laureat al Premiului Nobel pentru economie (1986), l-a evidențiat arătând că, în timp ce în Vest omul a experimentat libertatea, și libertatea însăși are o istorie, în Est omul a cunoscut numai în foarte mică măsură independența individuală¹. În plan spiritual, adică în planul trăirilor comune tipice comportamentului național, gânditorul român Petre Țuțea a pus sub lumina publică – în aprilie 1990, la o conferință ținută la Uniunea Scriitorilor – o altă idee, dar care are, în cazul particular al eliberării românești, și o consistență doctrinară: „Libertatea obținută cu prețul crimei este o libertate demonică, și îi va urmări pe oameni asemeni unui demon, bându-le ideile și ispitele, până când oamenii nu vor trece pragul liniștii sufletești a libertății spiritului”. Societatea românească actuală stă în continuare pe aceste probleme, fie ignorând legătura subtilă dintre violențele din decembrie 1989 și comportamentul politic postdecembrist al națiunii, fie atribuind eșecurile economice proastei guvernări din anii de început, 1990–1991. Prin urmare, din analiza consecințelor imediate ale evenimentelor din decembrie 1989 nu pot lipsi elementele psihosociale, precum și cele psihoeconomice care s-au manifestat în națiune de-a lungul perioadei postcomuniste imediate.

2. Psihologia mulțimii și explozia presei

2.1. Impactul legendei. În perioada de maximă accelerare a crizei sistemului comunist din România – identificată între 17 și 25 decembrie

¹ James M. Buchanan, *Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan*, Ed. Institutului european, Iași, 1997, p. 209.

1989 – se dezvoltă procesul de cădere și descompunere a autorității politice și, simultan cu acesta, procesul de creștere până la cota de vârf a autorității Armatei. Eroarea făcută de Nicolae Ceaușescu, de a apela direct la o represiune brutală și rapidă, înainte de a epuiza soluția politică, a condus la apariția „vidului de putere”, fenomen care, în realitatea paradoxală a evenimentelor din decembrie 1989, s-a manifestat înainte ca șeful statului să părăsească sediul puterii centrale cu elicopterul. „Vidul de putere” a fost umplut încă din dimineața zilei de 22 decembrie de către Armată. Rolul acestei instituții văzute de români drept unul dintre stâlpii statului, drept autoritatea ultimă atunci când dispare autoritatea supremă, drept simbolul supraviețuirii națiunii prin istorie este în continuare contestat ca marginal, ca nereprezentativ. Liderii politici care au primit atunci puterea de la Armată, în frunte cu Ion Iliescu, au nevoie de persistența imaginii false a unei legitimări directe prin revolta populară. Acest lucru este ilustrat de întreaga operă publicistică a liderilor Ion Iliescu, Silviu Brucan, Dumitru Mazilu sau Petre Roman, cu observația că acesta din urmă este mai nuanțat. De fapt, este singurul care se poate legitima astfel. Opera primilor trei este dominată de teza „revoltei spontane”, adoptată și de categoria revoluționarilor atestați oficial, teză depășită însă atât de cercetarea istorică recentă, cât și de percepția populară. Teza „revoltei spontane” are un singur scop, acela de a legitima „emanația”. Altfel, ies în evidență rolul URSS și importanța deciziilor luate în Armată. Prin urmare, în planul imaginii este fundamental – în concepția acestor autori –, să fie eliminate sau uitate din amintirea publică anumite momente și, în același timp, să fie scoase în evidență altele, care slujesc teza unilaterală a „ajungerii la putere prin voință națională”. Mai mult decât atât, „revoluția” a fost și unul dintre acele momente istorice, alături de „reformele lui Cuza”, care au suferit un proces rapid de mitizare, de invadare cu legendă. Legenda istorică, fenomen deja tradițional al românilor, a avut menirea să ocupe golurile de fapte, lipsa mare a acțiunii politice, atât din zona formelor organizate (partid, organizații cetățenești, instituții), cât și din rândurile *massei*. Românii le-a fost foarte comod să creadă că sunt autorii unei revoluții, presa nu a întârziat să eroizeze poporul, iar liderii noii puteri au știut să alimenteze din plin această legendă.

2.2. Imagine și simbol. Atât în ultima decadă a lunii decembrie 1989, cât și în prima săptămână din ianuarie 1990, imaginea proiectată cu putere de evenimente, de zvonul despre ele, precum și de interpretarea lor mediatică (în primul rând prin televiziune) s-a constituit într-un tablou general și simplu, dar suficient al revoluției. Ceea ce presa franceză numea „o istorie convenabilă a acestei tulburări eroice și teatrale”², părea la București o revoluție autentică, încărcată de legendă istorică:

Scenariul populist și convențional

1. Poporul român n-a mai răbdut dictatura personală a lui Nicolae Ceaușescu, n-a mai suportat condițiile proaste de viață și s-a revoltat spontan împotriva regimului, mai întâi la Timișoara, apoi la București și în alte localități mari.

2. Încă de la început, adică de la Timișoara, acțiunea eroică a populației, în frunte cu tinerii, s-a îndreptat împotriva sistemului comunist, pe care a vrut să-l dărâme, atrăgând de partea sa Armata, „suflet din sufletul poporului român”.

3. Poporul care a luptat în stradă a fost conștient că înfăptuiește o revoluție, motiv pentru care el a avut și o conștiință politică bine definită, exprimată prin vocea primilor săi lideri: Lorin Fortuna, Claudiu Iordache, Dan Iosif, Dumitru Dincă, Romeo Raicu.

4. Valul revoluționar a determinat fuga dictatorului și ridicarea la conducerea statului a unui grup de revoluționari condus de Ion Iliescu, disident urmărit permanent de Securitate pentru că era adversarul politic al lui Nicolae Ceaușescu. Poporul a încredințat acestui grup puterea și dreptul de a conduce țara în era postcomunistă.

5. Armata țării nu a tras în popor, ci a luptat eroic cu teroriștii-securiști, copii orfani crescuți de Ceaușescu pentru a forma o gardă personală fanatică, la care s-au asociat teroriști arabi angajați de Ceaușescu pe baza relațiilor sale de prietenie cu liderii palestinieni, libieni și irakieni. Armata a trecut de partea poporului atunci când Ceaușescu a ordonat asasinarea ministrului Apărării Vasile Milea,

² Georges Suffert, *Les énigmes d'une révolution* în *Le Figaro*, nr. 14108, 4 ianuarie 1990, p. 4.

erou național care s-a opus masacrului. Revoluția este rezultatul efortului comun al revoluționarilor din stradă, al Armatei și al liderilor emanați de revoluție.

Această imagine falsă a persistat, în realitate, un timp extrem de scurt, destrămându-se destul de repede la lumina băătăiei politice care a urmat. Primul semnal serios a fost tras de gazetarul Ion Cristoiu printr-un articol care a devenit între timp izvor istoric: „22 decembrie 1989 – o după amiază cu prea multe întrebări”, publicat în revista *EXPRES* la 23 februarie 1990. Folosind cu profesionalism procedeul literar al *apostrofei* și figura de stil a *interogației retorice*, Cristoiu făcea un inventar al întrebărilor grele despre „revoluție”, la care nu s-a răspuns și a căror lipsă de răspuns îngreuna înțelegerea procesului politico-militar prin care trecea atunci România. „Elucidarea misterului în care plutesc evenimentele din decembrie nu e o chestiune pur intelectuală – scria Ion Cristoiu. Nu de dragul adevărului istoric se neliniștește opinia publică românească. Pentru că întrebările de sus nasc alte întrebări, mult mai grave, vizând soarta fragedei noastre democrații și poate chiar soarta noastră ca popor. Cine are interes să nu spună adevărul până la capăt? Ce interese naționale și internaționale stau în spatele unor mistere ale mișcării din decembrie? S-a promis cumva un preț? Dacă da, cui și cât?”³ Astăzi, când putem da un răspuns coerent la întrebările gazetarului, și chiar el dă astfel de răspunsuri, problematica deschisă de Ion Cristoiu atunci nu pare a fi atât de penetrantă, dar în februarie 1990 ea reprezenta o strângere în mână a unei răni purulente care producea un țipăt asurzitor din partea Puterii. Ion Cristoiu era o autoritate recunoscută și, mai mult, cultivată de FSN pentru felul radical și lucid cu care amenda fabulațiile și freneziile politice ale Opoziției. În mod insinuant și diversionist, politicianul fesenist Ion Cârstoiu era cules în toate publicațiile FSN cu numele Ion Cristoiu pentru a se sugera că gazetarul este înrolat în partid. Ba chiar apărea și ca membru al Comitetului Director FSN din 1991. Și tocmai de la cel mai apreciat jurnalist venea bomba: „Câtă vreme adevărul nu va fi dezvăluit în totalitate, cu îndrăzneala

³ Ion Cristoiu, *Punct și de la capăt*, Ed. ELF, București, 1991, p. 29.

revoluționară a tinerilor de la baricada de la Intercontinental, în orice cuvânt al domnilor Ion Iliescu sau Petre Roman se va bănuia altceva⁴. „Ce vor militarii?” era o întrebare care atingea problema transferului de la baza de putere din faptul revoluționar decembrie 1989 la baza de putere civilă a CFSN-ului din ianuarie. Tinerii militari intraseră, de fapt, în conflict cu „cei care au confiscat revoluția”, locuțiune jurnalistică prin care Ion Cristoiu, un om de Stânga, certifica drept autentic mesajul Opoziției; apariția lui Ion Iliescu în ipostaza de „conducător deja instalat” și numirea ca ministru al Apărării a lui Nicolae Militaru, încă din după-amiaza de 22 decembrie⁵, nu cum afirma și continuă să afirme diversionist Ion Iliescu, mutând numirea pe 24 decembrie; faptul că ni se pregătea o *perestroikă*, iar manifestația din seara de 22 decembrie din Piața Palatului a dat acest plan peste cap, ș.c.l., toate aceste subiecte critice ale evenimentelor din decembrie erau transformate într-o primă concluzie devastatoare pentru Ion Iliescu și FSN: în decembrie 1989 n-a avut loc o revoluție, ci o lovitură de stat cu sprijin din afară pentru care încă nu se cunoaște prețul pe care trebuie să-l plătească națiunea română. Ion Cristoiu făcea aluzie la sovietici într-un mod destul de transparent. Pronunțarea clară a primei voci de autoritate din societatea civilă, ieșind la sfârșitul lunii februarie 1990 deasupra bâzâitului incoerent al Opoziției și al organizațiilor sale anexe, a reprezentat primul șoc adevărat aplicat temei principale a națiunii și statului protodemocratic român. Faptul că imaginea caricatural-eroică despre evenimente a fost folosită în lupta pentru putere declanșată în ianuarie 1990, inclusiv cu proiecții la fel de incorecte la extrema cealaltă – complot și intervenție sovietice, ca factori determinanți –, nu înseamnă că ea exclude falsitatea de fond a imaginii proiectate, numai pentru faptul că a fost folosită abuziv în lupta politică. Opoziția politică este coautoare la această imagine deformată despre evenimentele din decembrie 1989, mai ales prin insistența pe ficțiunea caracterului anticomunist, pe importanța exagerată dată complotului sovietic sau chiar pe eroismul tinerilor. Reducând la grotesc, putem arăta că atât Puterea, cât și Opoziția s-au luptat pentru și în numele

celor 1104 morți căzuți în decembrie 1989, fiecare revendicându-și morții drept parte a sa, urmând ca prin cucerirea și deținerea puterii politice să le facă dreptate celor căzuți.

Imagologia, știința care se ocupă cu „studiul imaginii sociale și a imaginii de sine în procesul devenirii istorice, implicarea imaginii și autoimaginii în relațiile dintre oameni, dintre oameni și instituții, în relațiile dintre instituții, în relațiile interetnice și interconfesionale”⁶, studiază și rolul simbolurilor și al mentalităților în procesul de cristalizare a imaginii sociale. Așa se face că în momentul în care au izbucnit cele două revolte populare – Timișoara (20 decembrie) și București (22 decembrie 1989) – proiecția emergentă a *massei* ieșite din comunism (după ce l-a traversat fără revoltă) se construia pe cele două componente ale imagologiei: imaginea despre sine (revoltă spontană, conștiință politică, eroism) și imaginea despre *celălalt*, despre inamic (securiștii, teroriștii și activiștii de partid credincioși lui Ceaușescu). Cum baza proiecției era greșită, rezultatul nu putea fi decât o imagine eronată despre revoluție. Rezistența proiecțiilor false despre revoluție se explică în primul rând prin faptul că atunci, în mijlocul evenimentelor, dar mai ales la locurile diversiunii, a fost indicat un inamic comod, urât de ambele tabere politice (activiști de partid și revoluționari), precum și de *massă*, în egală măsură – Securitatea.

După mai bine de un deceniu și jumătate, putem analiza lucid realitățile de fond și de formă ale evenimentelor din decembrie 1989:

Scenariul realist

1. Pentru a evita o prăbușire economică și politică previzibilă, conducerea URSS a hotărât să declanșeze un program de reformă a sistemului de putere. A fost ales un reformator, Mihail Gorbaciiov, și s-a stabilit o strategie: moartea aparentă⁷, cu scopul de a salva statutul de mare putere al conglomeratului sovietic.

⁶ Dr. Ion Chiciudean, Bogdan-Alexandru Halic, *Noțiuni de imagologie istorică și comunicare interetnică*, Ed. SNSPA, București, 1999, p. 9.

⁷ „Moartea aparentă” este expresia plastică a procedurii definite de Teoria Organizațiilor drept o metodă de rezolvare a unei crize prin criză, urmărind un scop reformator care să evite șocul distructiv.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 32.

2. Punerea în aplicare a strategiei de liberalizare, în cooperare cu marile puteri occidentale, a presupus schimbarea liderilor și a regimurilor dictatoriale din Estul comunist al Europei. Administrația Gorbaciov a inițiat două structuri de analiză și estimare a posibilităților și mijloacelor de reformare a relațiilor cu sateliții săi europeni – Comisia Bogomolov și Departamentul Internațional din cadrul CC al PCUS. Pentru România a fost planificată o acțiune neconvențională, determinată de lipsa de reacție a populației la excesele dictaturii lui Nicolae Ceaușescu. Diminuarea capacității de reacție a societății românești a fost estimată de Comisia Bogomolov pe baza câtorva factori: eșuarea revoltei de la Brașov (1987); calitatea slabă a disidenței și a opoziției; teama indusă de Securitate; unanimitatea votului acordat de organizațiile PCR realegerii lui Nicolae Ceaușescu la Congresul al XIV-lea; destructurarea funcțională a aparatului superior de partid; persistența rezistentă a efectelor propagandei naționalist-comuniste și ale succesele internaționale din perioada 1968–1981 asupra populației.

3. Pe fondul unei puternice campanii internaționale de imagine, Moscova, atât prin acțiunea politică publică, cât și prin operațiuni conduse de serviciile secrete sovietice în cooperare cu cele occidentale, îndepărtează conducerile regimurilor comuniste, fie prin lovituri de palat, date în interiorul Birourilor Politice ale Comitetele Centrale ale partidelor respective (Ungaria, RDG, Bulgaria), fie prin stimularea și întreținerea unor manifestații de stradă violente (Cehoslovacia)⁸.

4. În România, Nicolae Ceaușescu rezista acestei schimbări artificiale, ca urmare a unui fenomen socio-politic particular: prin politica de relativă independență față de Moscova, Ceaușescu reușise să facă uitată realitatea că introducerea și persistența sistemului comunist în România fusese/era un proces la fel de artificial. Profitând de percepția internă coasigenerală că România comunistă este desprinsă de URSS și se dezvoltă independent, precum și de lipsa de reacție a populației și a structurilor de partid la erorile politicii sale, Nicolae Ceaușescu își va permite să contraatace neconstituțional și ilegal, ripostând la instigarea sovietică din decembrie 1989 printr-o represiune militară care a lovit însă în cetățenii proprii.

⁸ Vezi pe larg la Dumitru Preda, Mihai Retegan, 1989. *Principiul dominoului*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000.

5. În termeni generali, acțiunea sovietică din România este astăzi cunoscută: infiltrarea de unități de comando, reactivarea unor rețele de spionaj și inițierea altora noi, influențarea unor factori politici ezitanți sau derutați, organizarea și sprijinirea unui complot politico-militar și ale unei disidențe, toate cu scopul de a genera o revoltă populară controlată, în fruntea căreia să fie plasată o echipă reformist-gorbaciovistă. Așa cum au dezvăluit documentele Comisiei Bogomolov, aceasta a estimat că regimul Ceaușescu împingea situația din România spre o explozie socială necontrolată, dar care, prin efectul psihologiei masei românești, ar fi orientat rapid statul abia eliberat spre Occident, inclusiv printr-o retragere bruscă din Tratatul de la Varșovia.

6. Pentru a preveni o astfel de situație neconvenabilă sferei de influență sovietice, Moscova a inițiat o operațiune militară neconvențională menită să asigure o răsturnare controlată a regimului Ceaușescu. Prima acțiune a fost declanșată la Iași, începând cu ziua de 9 decembrie 1989, dar în data de 14 decembrie ea a fost dezamorsată de Securitate. Alte orașe unde erau pregătite instigări profesionale la revoltă au fost Brașov – unde, de asemenea, Securitatea a reacționat printr-o operațiune de prevenire –, Cluj-Napoca, unde grupul din jurul Doinei Cornea s-a dovedit nepregătit și slab organizat, și Timișoara, unde acțiunea era planificată a se dezvolta în jurul unui pastor reformat, aflat de mai mult timp în legătură cu spionajul maghiar. Acțiunile de la Iași și Timișoara – așa cum dovedesc documentele – urmau a se declanșa simultan în ziua de 16 decembrie 1989.

7. În faptul cooperării serviciilor secrete sovietice și maghiare, instigarea profesionistă a produs incidentele violente din 16–17 decembrie, la care Nicolae Ceaușescu a ripostat prin represiune, folosind neconstituțional și ilegal aparatul militar al statului. Diversiunea de la Timișoara reușește abia în ziua de 20 decembrie, când în oraș izbucnește o grevă generală, urmată de o revoltă populară pașnică.

8. Lovitura principală este dată la București, prin sabotarea profesionistă a mitingului organizat de Nicolae Ceaușescu în ziua de 21 decembrie 1989, urmată de rezistența unui grup mic, dar foarte hotărât de tineri în zona de centru a Capitalei. Nicolae Ceaușescu, secondat de ministrul Apărării, generalul Vasile Milea, reacționează din nou prin represiune militară. Grupuri de agitatori reușesc să mobilizeze angajații

platformelor industriale și, începând cu ora 03.00 din dimineața de 22 decembrie 1989, în București se declanșează revolta populară.

9. Începând cu ora 10.07 din dimineața de 22 decembrie, noul ministru al Apărării, general Victor A. Stănculescu, și, independent de acesta, generalul Iulian Vlad, șeful Securității, inițiază o lovitură de stat militară prin care îl îndepărtează de la putere pe Nicolae Ceaușescu. Aparența a rămas că presiunea mulțimii adunate în Piața Palatului a produs fuga șefului statului la ora 12.09. Fără a se formula un anunț oficial, puterea în stat este preluată de Armată; din ordinul generalului Stănculescu, trupele Ministerului Apărării Naționale preiau controlul asupra Comitetelor Județene de Partid din țară, asupra sediilor Palatului Telefoanelor, Radioului și Televiziunii din Capitală.

10. În jurul orei 13.40, generalul Stănculescu îl recunoaște drept succesor pe Ion Iliescu, principalul disident al PCR, personalitate pe care miza și Uniunea Sovietică. În cadrul întâlnirii de la sediul MAPN. (ora 16.00), Ion Iliescu este recunoscut de toate ministerele de forță drept succesor al lui Nicolae Ceaușescu. Situația critică în care se afla conducerea Armatei, lipsa de legitimitate a noii puteri politice (grupul strâns în jurul lui Ion Iliescu), precum și dezordinea publică determină din partea forțelor sovietice infiltrate, cu complicitatea unor comandanți din MAPN, declanșarea unei diversiuni, cunoscute cu denumirea de „fenomenul terorist”. Situația, în care sunt înregistrate numeroase deschideri dezordonate ale focului din partea forțelor MAPN, scapă de sub control.

11. După 25 decembrie, odată cu descreșterea curbei de tensiune și stabilizarea situației la conducerea Armatei – prin numirea generalului în rezervă Nicolae Militaru, notoriu agent GRU, în calitate de ministru al Apărării –, grupul Ion Iliescu se consolidează la putere. Acest nucleu de putere, constituit din membri ai conspirației sovietice, cunoscuți ai liderilor și oameni de acțiune (pe care îi putem numi cu temei revoluționari), care adoptase încă din ziua de 22 decembrie 1989 denumirea de Consiliul Frontului Salvării Naționale, are un caracter provizoriu, fiind totodată lipsit de legitimitate juridică.

12. Violența publică înregistrată în perioada 16–25 decembrie, precum și lipsa de legitimitate juridică a noii conduceri (ceea ce se definește formal prin „preluarea puterii în faptul revoluționar”) vor influența

decisiv instabilitatea socio-politică a statului român în următoarele luni (în mod paroxistic) și în viitorii zece ani (în mod latent). În fondul instituțional al națiunii române, în perioada evocată s-a înregistrat în realitate o destructurare vizibilă a statului și o dezorganizare de adâncime a poporului român.

Imaginea de masă în mișcare, de participare masivă a populației la răsturnarea lui Ceaușescu a creat proiecția generalizatoare a temei „revoluției populare”, formulă pleonastică adoptată pe fondul slabei culturi politice – altă problemă de fond a națiunii abia ieșite din comunism. Realitatea statistică vine însă în sprijinul unei proiecții imagologice corecte. Cifrele participării românilor la acțiunile care au contribuit la înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu sunt estimate, pe baza datelor furnizate de Curtea Supremă de Justiție, Secția Parchetelor Militare, astfel:

Statistica participării active la revoluție

a. 300–400 de persoane care nu se pot opri și nu pot dezvolta un protest în Piața Unirii din Iași în după-amiaza zilei de 14 decembrie 1989; șase lideri ai Frontului Popular Român sunt arestați și li se deschid dosare politice;

b. 800–3 000 de persoane, pentru evenimentele din 16–17 decembrie 1989 de la Timișoara; aproximativ 40–50 000 de persoane active politic (manifestanți) în după-amiaza de 20 decembrie, reduse la aproximativ 300 de persoane în noaptea de 20 spre 21 decembrie 1989; la Timișoara s-au înregistrat 75 de morți, iar 24 sunt și astăzi neidentificați sau dispăruți;

c. 2 500–3 000 de persoane, care au participat la protestele din Piața Romană și din dreptul hotelului Intercontinental, în seara de 21 decembrie 1989;

d. 30–50 de persoane la baricadă, secondate de o mulțime parțial inactivă, care nu a depășit 1 000 de persoane, în zona Universitate–hotelul Intercontinental, în noaptea de 21 spre 22 decembrie (între orele 20.00 și 23.30);

e. La miezul nopții, când s-a declanșat represiunea armată de la București, la baricadă erau aproximativ 30 de persoane, iar în zona

Universitate–hotelul Intercontinental, aproximativ 500 de persoane; s-au înregistrat 39 de morți, dintre care 3 neidentificați, și 148 de răniți; la aceste cifre se adaugă 8 morți și 15 răniți ca urmare a unui accident rutier;

f. Aproximativ 50 000–70 000 de persoane staționate în Piața Palatului, între orele 12.00 și 18.00 ale zilei de 22 decembrie 1989, și care devin active politic între orele 17.00 și 18.00;

În total, pentru întregul fenomen de prezență activă în stradă, înregistrat în perioada 16–26 decembrie 1989 pe întregul teritoriu al țării, se estimează o participare între 1,5% și 1,8% din populația activă a țării.

În fenomenologia revoluțiilor din epocile modernă și contemporană, participarea *massei* este înregistrată ca element numeric și politic obligatoriu, acordându-i-se de cele mai multe ori și funcții acționale decisive, cu toate că participarea numerică în stradă a fost întotdeauna accentuat minoritară în raport cu consistența numerică a națiunii. Nu acesta este fondul problemei. Nu procentul redus de populație implicată în acțiunile revoluționare din 1789–1793, 1848 sau 1917–1918 – în particularitate doctrinară, nu numai cel din Cuba, ci și regimurile comuniste constituite în Europa de Est în perioada 1944–1949 se considerau instalate „prin acțiune revoluționară” – dă diferența între formele verbale nuanțate lingvistic de „a te elibera” și „a fi eliberat” în cazul României anului 1989. Tot fenomenologia revoluționară arată că izbucnirea unui proces revoluționar, care aliniază evenimentele din perioada 14 decembrie 1989–20 mai 1990 din România la acest tip de experiență istorică, a avut întotdeauna la origine o subcategorie istorică bine definită: complot, lovitură de palat, lovitură de stat militară (pronunciament militar sau puci), lovitură de stat, provocarea profesionistă a unei răscăle, insurecții sau revolte populare. Prin urmare, problema de fond a evenimentelor din decembrie 1989, cu influență asupra evoluției/involuției societății românești în primele luni ale anului 1990 și în primii doi ani postdecembriști, este raportul între cetățeanul român și libertate, atât înainte de eliberare, cât și după aceasta. Revoluționarii de rând, care strigau cu disperare „Armata e cu noi!” și la Timișoara, în timp ce Armata trăgea după ei și îi alerga cu tancurile, și la baricada de la București, revoluționarii care

căutau cu disperare, și în sediul CC, și la Televiziune, un general, un ofițer care să dea asigurări că Armata „a trecut de partea revoluției”, neagă astăzi realitatea caracterului artificial, provocat al evenimentelor, pentru o iluzorie imagine despre existența unei iluzorii societăți civile din care ar fi pornit revolta. Tot omul simplu, la care trebuie adăugat și politicianul interesat, este acela care clamează „spontaneitatea” revoltei, fără a observa că ea anulează tocmai ideea de societate civilă, așa cum este ea comentată de sociologi, de politologi și de alți analiști. Chiar și unii militari – în primul rând cei care au dat sau au transmis ordine ilegale ori au tras – preferă să nu mai sublinieze rolul-cheie pe care l-a avut instituția militară atunci, acceptând versiunea cu „revoluția poporului” pentru a-și putea acoperi vinovăția din decembrie cu o justificare generală, anistorică. Fără să o perceapă ca atare, națiunea română se cobora la fenomenologia primitivă inscripționată dramatic de sociologul Traian Brăileanu în anul 1926: „Dacă părăsim punctul de vedere obișnuit, jongleria cu capitalismul, burghezia, proletariatul, neocapitalismul și neoioabăgia și deschidem ochii pentru a constata faptele istorice, vom vedea că structura organismului politic e determinată de crearea organelor necesare pentru apărarea statului împotriva dușmanilor din afară. Și organul principal este Armata. Crearea Armatei a fost înlesnită de transformarea psihică a individului în societate, de posibilitatea stabilirii unei ierarhii, a unei conduceri. Iar formele de guvernământ vor rezulta în mod logic din felul organizației și funcțiunii Armatei. Numai utopiștii și juriștii pot crede că forma de guvernământ se creează prin articole de Constituție sau prin «contracte sociale»”⁹. Cincisprezece ani mai târziu, Traian Brăileanu, devenit ministru al Educației, Cultelor și Artelor în guvernul de extremă Dreapta (14 septembrie 1940 – 21 ianuarie 1941), va cunoaște el însuși adevărurile scrierilor sale în timpul înfrângerii rebeliunii legionare de către Armată, pentru a sfârși apoi la Aiud, într-o închisoare comunistă, la numai trei ani după lovitură de stat militară de la 23 august 1944. Chiar și istoricii Dreptului acceptă că la bazele constituirii și gestionării sistemelor de putere – în cazul nostru „ale situației de putere” –, adică ale guvernării, s-a aflat organizarea militară a corpului

⁹ Traian Brăileanu, *Sociologie generală*, Ed. Albatros, București, 2003, p. 246.